

הפתרונות למצוקת הזקן בישראל: לא על בית-המשפט לבדו

מאת

עמרי שגב*

בשנים האחרונות, נדמה כי להיות קשיש במדינת ישראל הינה משימה קשה יותר מאי פעם. לא זו בלבד שאת המצווה מדאורייתא "מִפְנֵי שִׁיבָה תִּקּוּם וְהַדְרֹתָ פְּנֵי זָקֵן", הדור הנוכחי מתקשה ליישם, אלא אף מתקשה לכבוש את יצרו ומפליא בשיש האומלל את מכותיו כאשר זה האחרון לא פועל כרצון התוקף. על אף "פחיתת הדורות" בנושא זה, נראה שרובו המוחלט של הציבור מזדעזע, ובצדק, כאשר הוא שומע על מקרים כאלה, ומטבע הדברים גם הכנסת, רשויות האכיפה ובית-המשפט מנסים להביא לחיסולה של התופעה או למצער, למזעורה. כפי שנראה בהמשך הדברים, כלל לא ברור אם הדרך בה אנו פועלים היא הדרך הראויה.

תופעת האלימות נגד קשישים פושה בארצנו בשנים האחרונות ונדמה כי הן מערכות אכיפת החוק והן בית המחוקקים, ניצבים מול תופעה קשה זו בחוסר אונים. על פי רוב, האלימות נגד אוכלוסייה זו מאופיינת כאשר התוקף הוא אדם אשר יש בינו לבין הקשיש יחסי קרבה, בין אם קרבה משפחתית ובין אם קרבה של מטפל סיעודי. תופעה זו צורמת אף יותר כאשר הקורבן הוא ניצול שואה, אשר שרד את מחנות התופת בעור שיניו ונאלץ לעמוד שוב חסר אונים מול בריון, הפעם בסביבת מגוריו הטבעית. אכן, חוקים ותקנות אשר מטרתם להגן על אוכלוסייה חלשה זו קיימים (באופן חלקי) כבר עשרות שנים במדינת ישראל, אך חרף אותם הסדרים טוענת משטרת ישראל כי מדובר במכת מדינה אשר צוברת תאוצה בשנים האחרונות.¹ על אף טענה זו של המשטרה, נראה שהחל משנת 2006, בה היקף התלונות היה בשיאו, ישנה ירידה מתונה קלה המראה מתאם להיקף המודעות החברתית שנודעה לעבירה זו.² עם זאת, גורמי

* סטודנט שנה ב' לתואר ראשון במשפטים, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן.
1 דברי ההסבר להצעת חוק העונשין (תיקון - תקיפת קשישים), התשס"ז-2007, פ/2199/17.
2 משטרת ישראל השנתון הסטטיסטי של משטרת ישראל 2011 24 (2012), שם מוצגים נתונים אודות פשיעה נגד קשישים בהשוואה לעשור האחרון.

האכיפה ושירותי הרווחה מודים בפה מלא כי רק מיעוט מקרב המותקפים מחליטים להתלונן וזאת בשל העובדה כי על פי רוב, התוקף יהיה אדם המקורב להם, אשר בו הם אינם מעוניינים לפגוע.³

בשנת 2008 התקבל תיקון לחוק העונשין אשר עניינו – החמרת הסנקציות כנגד תקיפת קשישים.⁴ עובר לקבלת התיקון לחוק במליאת הכנסת, סערו הרוחות בדיוני ועדת החוקה, חוק ומשפט אשר דנה בהצעותיהם של חברי הכנסת דוד רותם (ישראל ביתנו) ומשה שרוני (גיל-הגמלאים). שני חברי הכנסת דרשו להאריך את עונשי המאסר, לקבוע עונשי מאסר חובה או עונשים מזעריים ולקבוע שהיסוד הנפשי של התוקף לעניין גילו של הקורבן יהיה מסוג אחריות קפידה. בסופו של יום, הוכרע כי דינו של אדם אשר תקף זקן, ינוע בין 5-7 שנים בכפוף לחומרת החבלה, אך מה שמעניין אף יותר הוא שנקבע שעונש המאסר לא יהיה כולו על תנאי, אלא מטעמים מיוחדים שיירשמו. ניתן ללמוד מהפרוטוקולים הרחבים בדיונים אלה מה הניע את חברי הכנסת להביא לתיקון החוק.

ראשית – טרם התיקון, לא הבחין החוק בין תקיפה סתם לבין תקיפת זקן. כך שלכאורה, אדם שתקף צעיר אשר נמצא בדמי ימיו, ואדם שתקף ישיש אשר נמצא באחריתו – דינם זהה. לדעת ח"כ רותם, אשר הצעתו היא זו שהתקבלה לבסוף, יש להשוות את עונשי התקיפה של חסרי הישע לאלו של הזקנים, ללא תלות בכושרם הפיסי או ההכרתי.⁵ לצורך ההמחשה: מי שתקף אדם בן 65 אשר כשיר לעבוד בכל משלח יד ואף טרם יצא לפנסיה יואשם בעבירה של תקיפת זקן וצפוי לעונש מאסר כבד, אך אם היה תוקף אדם בן 64 אשר נמצא ברמה פיזית וקוגניטיבית ירודה (שלא עד כדי היותו חסר ישע) – היה נידון לעונש נמוך משמעותית ואף אפשר שהיה נדרש לעבודות שירות בלבד. עם זאת, יש לציין כי קביעת הגיל היא אמנם טכנית אך מקובלת במקומות אחרים ברחבי העולם⁶ ונראה כי על פי רוב ישנה הצדקה להחמרה זו. ההנחה היא, כי באותם "מקרי קצה" אשר צוינו לעיל, בהם ישנו פער משמעותי בין הגיל לבין הכושר הפיסי או ההכרתי, בית-המשפט יידע להתמודד לגופם של מקרים.

³ שרה אלון זיהוי התעללות והזנחה של קשישים: מדריך למטפל 9 (מהדורה שניה, 2011); שלי לוי התעללות בקשישים והזנחה קשישים בישראל – נתונים ודרכי התמודדות (הכנסת, מרכז מחקר ומידע, 2006).

⁴ חוק העונשין (תיקון מס' 97), התשס"ח-2008, ס"ח 217.

⁵ פרוטוקול מס' 461 של ישיבת ועדת החוקה חוק ומשפט, הכנסת ה-17 (18.2.2008).

⁶ כך מציין לדוגמה ארגון הבריאות העולמי של האומות המאוחדות: "Most developed world countries have accepted the chronological age of 65 years as a definition of 'elderly' or older person", ראו: www.who.int/healthinfo/survey/ageingdefnolder/en. בנוסף, ניתן למצוא הגדרה דומה ל"קשיש" במדינת קליפורניה: California Adult Civil Protection Act (Welfare & Institutions Code § 15600 et seq.).

שנית – מדיוני הוועדות מסתמן בבירור חוסר שביעות הרצון של חברי הכנסת מהענישה המקילה לטענתם, של בתי-המשפט בעבירות אלו. כך, לדוגמא, התבטא ח"כ רותם כאשר נידונה הצעתו בדבר הבניית שיקול הדעת של בית-המשפט בעניין זה: *"מספרת לי הפרקליטות שהיא מערערת לבית-המשפט אבל אני לא סומך לא על שופטי השלום ולא על שופטי המחוזי, ותסלחו לי, גם לא על שופטי העליון ... אני לא סומך על השופטים ולכן אני אכתוב להם את העונש"*.⁷

חרף דברים קשים אלו, בית-המשפט מצייץ בפסיקותיו חשיבות יתרה ביצירת הרתעה יעילה בעבירה זו ומביא כחיזוק את רצון המחוקק שבעבירה זו יוטל עונש מאסר בפועל.⁸ עם זאת, נראה כי עונשי המאסר אשר הושתו על הנאשמים, נותרו ללא שינוי משמעותי ועומדים על כ-24 חודשים.⁹ עונשים אלה כוללים על פי רוב גם את העונשים על העבירות הנלוות לעבירת התקיפה באופן מסורתי, כגון: שוד, איומים והתפרצות לדירת מגורים. הסיבה לעונשי המאסר המופחתים טמונה בכך שגם בעבירות אלה כמו במקרים רבים, מגיעות התביעה וההגנה להסדרי טיעון.

סנונית ראשונה אשר מבקשת למנוע גם את האפשרות הזו, הגיעה לפני שבועות ספורים מאת מפקד המחוז הדרומי במשטרת ישראל – ניצב יורם הלוי. ניצב הלוי טען כי מסיכום שלו עם פרקליטות מחוז הדרום, לא יהיו יותר הסדרי טיעון במקרים של תקיפת קשיש. עוד הוסיף מפקד המחוז, כי קיימת תמימות דעים בנושא גם בפרקליטות המדינה.¹⁰

מנתוני המשטרה מתגלה העובדה שהקשיש המתלונן על אלימות נגדו, עונה על הסטריאוטיפ של האזרח ה"חזק": גבר, יהודי, אזרח ותיק. הדעת אינה נחה מנתונים אלה שכן קיים פער משמעותי (ביחס לחלקם של אוכלוסיות אלה בחברה) בין מספר התלונות בין אזרחים ותיקים-לעולים, בין יהודים-לערבים ובין גברים-לנשים. נראה אם כן, כי קריאותיהם של אישי הציבור, להחמיר את עונשי המאסר, להבנות את שיקול דעת בית-המשפט בענישה ולאסור על הסדרי טיעון, לא יביאו מזור לקשיש ויתקשו לפתור את בעיה זו – ולו במעט. ניתן אף לומר, כי כל עוד לא תעודד המדינה

⁷ פרוטוקול ישיבה מס' 362 ו-319 של ועדה משותפת של ועדת החוקה, חוק ומשפט וועדת העבודה, הרווחה והבריאות, הכנסת ה-17 (27.7.2007).

⁸ ראו לדוגמא: ע"פ 7938/11 פלוני נ' מדינת ישראל (פורסם בנבו, 16.7.2012); ת"פ (שלום רח') 1091/09 משטרת רחובות-שלוחת תביעות נ' לוי (פורסם בנבו, 25.10.2010); ת"פ (מחוזי מר') 14754-07-09 מדינת ישראל נ' נחומוב (פורסם בנבו, 28.4.2009).

⁹ טל יחזקאלי "טירקל": דרושה החמרה בענישת תוקפי קשישים" **גלצ** 4.4.2013, www.glz.co.il/1064-15129-he/Galatz.aspx

¹⁰ אילנה קוריאל "ניצב הלוי: לא יהיו עסקאות טיעון לתוקפי קשישים" YNET 13.4.2013 www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4367454,00.html

את אזרחיה הקשישים להתלונן, הרי שכל תיקון הכולל החמרה בענישה יהיה בבחינת אות מתה.

המחוקק האמריקני נתן דעתו בעניין זה וקבע דרכי טיפול באוכלוסייה המבוגרת, הן בחקיקה פדרלית והן בחקיקה המדינתית. ה-Elder Justice Act אשר התקבל בקונגרס האמריקני לפני כ-3 שנים, כולל מימון מקיף ומענה למגוון רחב של קשיים בהם נתקלים הקשישים, לרבות: זיהוי, מניעה וטיפול במקרים של התעללות וניצול על ידי גורמים שונים. חוק זה, אשר הגביר את הפיקוח על קשישים בסיכון גבוה נותן מענה לקשיש גם לאחר שזה חווה התעללות, דואג שיקבל את המענה הראוי ושיעמדו לרשותו כל הכלים על מנת שיוכל להתלונן. במסגרת החוק אף הוקמה מועצה אשר מטרתה – תיאום בין גופי הרווחה, הבריאות והאכיפה בכל הנוגע להתעללות וניצול קשישים.¹¹

עמותת אש"ל, המובילה בתחום פיתוח השירותים והמענה לקשישים בישראל, קבעה כבר לפני עשור כי על המדינה להתמקד בחיזוק השירותים הסוציאליים, בהגברת הפיקוח על קשישים עזיריים ובהעלאת המודעות להתלונן על אלימות בקרב ציבור זה, במיוחד לאלו מהם המשתייכים לאוכלוסיות המוחלשות בחברה.¹²

פתרונות כאמור לעיל, המתמקדים בענישה הם כמו מתן כוסות רוח למת – זולים ואינם יעילים. אשר על כן, חברי הכנסת הרוצים לתת מענה אמיתי לבעיה, לא יהיו מנועים מ"הושטת היד אל הכיס", בדומה לעמיתיהם האמריקנים, וככל שיקדימו לעשות כן – הרי זה משובח.

¹¹ The Elder Justice Act (S. 1070/H.R. 1783).

¹² עמותת אש"ל דוח הוועדה לבחינת הצרכים בתחום המניעה והטיפול בהתעללות בזקנים, ניצולם והזנתם (2002).